

NAŠI ZAPISKI

Socialna revija.

Izhajajo 15. vsakega meseca. — **Naročnina** za vse leto K 3.—, za pol in četrt leta razmerno. — Posamični zvezki 24 h. — Rokopise sprejema uredništvo, naročnino pa upravništvo „Naši zapiski“ v Ljubljani.

Leto IV.

Ljubljana, meseca januarja 1906.

Št. 1.

Testament starih.

Javno življenje se je pričelo pri nas razvijati intenzivneje, nego kdaj prej. Dogodek za dogodkom prihaja in nam vtrjuje prepričanje, da bo skoro že odzvonilo tudi v našem javnem življenju tistemu površnemu naziravanju, čegar vrhovno načelo je fraza, politična fraza. Naše javno življenje se je začelo poglobljati notranjski; naši politiki se hoče dati vsebina, jedro.

Pri starih in pri mlajših se to kaže.

Stare je obšla zavest, kako da so že priletni. Premišljajo, kaj da so storili tekom dobe, katero reprezentirajo še doslej, v kateri so vladali večalimanj neomejeno. Dolga je ta doba — obsega dejanje in nehanje cele generacije. Od sedemdesetih let nekako pa do zadnjih dveh let se razteza. Vkljub temu pa stari ne vedo, kaj bi počeli: ali bi bilo bolj pametno, da odstopijo in likvidujejo, ali da še vztrajajo in nadaljujejo svoje delo. Odstopati jih je sram, ker bi zapustili prazno in pusto pogorišče; nadaljevati pa ne morejo, ker nimajo moči v sebi.

Zdi se pa vendar, da napravijo še poslednji poizkus, da se vzdrže na površju. Pravijo, da revidirajo svoje življenje, svoj program. Pomladiti se hočejo. In če jim poveš, da je to nemogoče, ker so že premarastični in v razsulu, ti ne verjamejo; sedaj si pripisujejo več moči, nego so si je domišljevali takrat, ko so si osvajali vlado v narodu. Ne verjamejo, da se nahajajo v situaciji, kakor tisti, ki tone, — ki mu v poslednjih hipih švigne še enkrat vse življenje skozi umirajočo zavest . . . še enkrat razmahne, pa je dopolnjeno . . . Ne verjamejo, da so smešni, kakor sedemdesetleten ded, ki ga še enkrat in naposled obidejo skomine po ženski, da se mu zahoče pirovanja . . .

Tako tudi revizija programa ne bo od starih zavrnila smrti niti za korak.

Preskromni so bili vrelci, iz katerih je žuborela živa voda, ki je dajala našim starim življenje. Vrelci so usahnili — tako da starcem zdaj pohaja življenje. Izčrpana je živa voda iz vrelcev, oveneli so naši starci, njih duše so prazne in njih srca utripljejo le še počasi — nekako mehanski . . .

Stari umirajo. Komično — ali resnično: umirajo v trdnem zaupanju, da bodo še dolgo živeli in da se jim bo dobro godilo na zemlji. In vsled tega ne mislijo resno na testament — umrli bodo bržčas, ne da bi ga napravili, ne da bi imenovali sposobnega dediča.

Pravzaprav — ta čas je že zamujen! Koga pa imajo še, ki bi mogel, oziroma hotel postati dedič za njimi? Nekaj ekzistenc, ki so bile sposobne za imenitna dela, so razdedinili in ubili, nekaj ekzistenc so zamorili ali oplašili, da so sedaj v političnem življenju kakor božjastni in da jih meče sempatja — ti bi bili le malo višje radi splezali. Nekaj jih pa še imajo — toda postavili so jih pod kuratelo, tako da samostojno z dedščino ne bi mogli razpolagati; brez nadvarstvenega privoljenja se niti ganiti ne bodo mogli . . .

Koga naj bi tedaj imenovali dedičem? Kraljestvo za konja — kraljestvo za dediča našim starim! . . . Dediča nimajo. In ker dedič v testamentu ne bo imenovan, bo testament neveljaven. Nastopili bodo tedaj dediči po postavi.

A kdo bo dedič po postavi? Ali se bodo izlepa sporazumeli dediči med seboj, kar bi bilo najumestneje vzpričo klavrne dedščine, ali se bodo pravdali?

Klerikalci se bodo priglasili nedvomno. Nekaj se jim bo pripoznalo, nekaj si bodo pa pripravdali. Klerikalci so zviti pravdarji; znajo pa tudi — dedovati! Sicer pa sta si slovenski klerikalizem in liberalizem jako sorodna; ne morda v načelih, ker jih ta liberalizem nima, pač pa v metodi, v taktiki in osobito v nasilstvu. Dela obojih pričajo neovržno o sorodstvu.

Poleg klerikalcev bodo nastopili tudi razni radikalci. Tudi dediči iz postave. In sorodniki. Morda še pristnejši nego klerikalci. Tukaj velja pregovor: jabolko ne pade daleč od jablane. In če je drevo staro, trhlo, brez življenjskega sokú — kakšen naj bo sad? Tudi ti dediči bodo dobili nekaj s pravdo, nekaj pa izlepa.

Drugih dedičev menda ne bo. Saj klavrna, pasivna dedščina ne bi pokrila niti pravnih stroškov! Kdo bi se pulil zanjo, kdor za to ve? Saj niti svojih kandidatov stari več ne postavljajo. „Neodvisna kmečka stranka“ se ob vsakih volitvah pojavlja; liberalcev pa ni nikjer.

Socialna demokracija pojde svojo pot dalje. Samostojno in neodvisno, kakor doslej. Po deležu iz zapuščine slovenskih starih ne bo hrepenela.

Kaj pa tisti mlajši, ki niso med klerikalnimi niti radikalnimi dediči? Ali bi bilo mogoče in pametno, toliko se približati starikavi liberalni smeri, da bi z njo kooperirali? Ni mogoče; kooperacija je izključena. Liberalna smer se ne da več poživljati; niti z umetnimi sredstvi ne.

Kaj naj tedaj mladi store, če ne smejo med liberalce? Odgovor je enostaven, ker je logičen sklep iz spoznanja naših razmer: Ako so mladi duševno dosti močni, da osnujejo samostojno akcijo, naj jo zasnujejo! Če pa ne čutijo v sebi te moči, a vendar imajo potrebo po delu, — kaj potem? Med klerikalce ne morejo in ne smejo, ker s to strujo ni kompromisa, temveč boj. Mladi mo-

rajo tedaj naprej, in sicer na demokratičnih temeljih in kooperirati s socialno demokracijo, ako se že inkorporirati ne bi mogli.

Naše dejanske razmere sedaj tako zahtevajo!

D.

Poglavje iz socializma.¹

Laveleye pripoveduje v svoji knjigi o socializmu sedanjega časa: Leta 1848. v juniju je prišel Proudhon k predsedniku sodišča. Na vprašanje, kaj da prihaja, odgovori, da prihaja gledat veličastno grozo kanonade. „Pa saj ste vendar socialist?“ pravi predsednik. — Gotovo, gospod predsednik! — „Kaj pa je socializem?“ — Vsak poizkus, izboljšati družbo, odvrne Proudhon. — Predsednik odvrne nato: „Potem smo pa vsi socialisti.“ — Čisto moje mnenje, sklene Proudhon pogovor.

Takih „socialistov“ imamo še dandanes mnogo. Tudi na Slovenskem!

Ali pa res smemo imenovati vsakogar že socialista, če je vnet za reformo človeške družbe? Ali nimajo tega reformacijskega namena v svojih programih pravzaprav vse stranke, katere učinkujejo v javnosti? Gotovo, da ga imajo. Zategadelj bi izginilo sleharno razlikovanje strank v javnem življenju — in vse bi bile socialistične, ako bi bil res vsak socialist, kdor hoče, da se družba izboljša.

Moramo tedaj najti drug kriterij, drugo stališče, da določimo, kaj nam je socializem, kdo je socialist?

Izreklo se je nebroj definicij. Vsakdo, ki se je bavil s t. zv. socialnimi problemi, ki se je pečal z narodnim gospodarstvom, si je moral ujasniti, kaj mu pomenjata pojma socializem, socialist? Toda prav do zadnjih desetletij niso mogli vdihniti v ta pojem duha enote: vsak si ga je tolmačil po svoje! V novejših časih šele se je v tem oziru jela uveljavljati vsaj načelna enotnost, če že ne absolutna.

Kako različni so pa nazori o socializmu in o socialistih, posnamemo lahko iz naslednjih definicij.

Laveleye v imenovani knjigi pravi, da je socializem „vsak nauk, kateri zahteva večjo enakost v socialnih razmerah in kateri bi to izpremembo rad uresničil potom zakonodavstva ali z državno pomočjo. Socializem da hoče izenačiti in nivelirati.“

Dr. Iv. Ev. *Krek* se sklicuje na *Lacordaireja*, ki piše: „Krščanski socializem spoštuje vero, družino in zasebno last in teži za tem, da z združevanjem, ki se naj raztegne kolikor je sploh možno, izboljša telesno in dušno stanje večine ljudi.“

H. v. Scheel piše, da je socializem gospodarska filozofija zatiranih slojev.

¹ Iz predavanja „Akademije“ v ljubljanskem Mestnem domu dne 7. januarja 1906.

W. Sombart pravi: Socializem je znanstveni izraz (der geistige Niederschlag) modernega socialnega gibanja.

Jezuit V. Cathrein trdi, da je socializem narodnogospodarski sistem, čigar glavno jedro je, da se podružabijo (podržavijo) proizvodjalna sredstva in javno organizuje produkcija ter javno uredi razdelitev dóber.

Dr. K. Grünberg piše, kakor Schaeffle, da so socializem vse one teorije, katerih smoter je, da preustroje sedaj veljavni pravni, gospodarski in družabni red na socialistični podlagi, t. j. tako, da se zasebna (privatna) last, kot temelj sedanjega družabnega reda, odstrani in vpelje skupna (kolektivna) lastnina, ki naj bo temelj novemu družabnemu redu.

In nazor prof. T. G. Masaryka dopolnjuje baš omenjeno definicijo, rekoč, da so odlični socialisti sami s teoretskega stališča proglašali socializem kot čisto nov in popoln svetovni nazor, s praktičnega stališča pa za stremljenje po novem družabnem redu. Narodnogospodarski nazori in ustroji da so jako važni, toda socializma da ne izčrpavajo; problemi socializma da so v prvi vrsti filozofsko vprašanje.

Razlika nazorov se že iz teh definicij razvidi; zato ne navajam drugih. Poslednji definiciji pa tudi popolnoma zadoščata, ker dovolj pojasnujeta bistvo in jedro socializma.

Jedro socializma je torej: sedanji kapitalistični način proizvodjanja naj se nadomesti s socialističnim; proizvodjalna sredstva, ki so sedaj last posameznikov, naj postanejo last družbe, skupnosti, in družba naj se polasti tudi distribucije (razdelitve) produciranih dóber.

Socialist pa je, kdor si na podlagi ali v zmislu teh teorij osnuje svoj svetovni nazor, svojo življenjsko filozofijo.

Ti nauki niso niti stari. Torej ni čudno, če je do novejših časov vladala neenotnost celo v načelih.

Moti se, kdor misli, da sta stari in srednji vek poznala že socializem. Naj so Platonove teorije o ureditvi države še tako duhovite in globoke — socialistične niso. In naj so upori sužnjevi še tako pretresali ustrojstvo rimske države socialistični niso bili.

Če občudujemo srednjeveške utopiste — Tomaž Mor, Campanella i. dr. — ki hočejo družbi zasnovati nove temelje, le ne moremo reči, da so njihovi nauki socialistični.

Motil bi se pa tudi, kdor bi menil, da razne revolucije, razni ustanki zatiranih slojev dokazujejo, da je bil socializem v dotičnih dobah že razvil svoj prapor! Da ne govorim o kmečkih uporih srednjega veka: — niti velika francoska revolucija ni imela socialističnega značaja. In ravno tako pogrešamo bistvenih znakov socializma pri poznejših revolucijah iz l. 1830. in 1848. In takozvano kartistično gibanje na Angleškem v prvi polovici devetnajstega stoletja, uprizorjeno od krščanskih socialistov, ni bilo socialistično, ker ni imelo socialističnega cilja.

In končno ne moremo pravim socialistom prištevati niti neposrednih prednikov velikega teoretika *Karla Marxa* — niti Angleža *Owena*, niti Francozov *St. Simona* in *Fourierja* in *Cabeta*, niti Nemca *Weitlinga*. Vsi ti so bili pravzaprav utopisti. Vsi so bili prepričani, da se človeška družba na današnjih temeljih dá ohraniti, predrugačiti in izboljšati. Ti možje so bili uverjeni, da človeško družbo reformirajo, če izpremene človekovo vzgojo. Če bi pa bili socialisti, bi bili pred vsem zahtevali, da se izpremene gospodarski temelji današnjega družabnega ustrojstva v socialističnem zmislu, in potem bi se nadejali od te izpremembe, da se predrugači tudi človek. Ti možje so mislili, da samo človek stvarja razmere okoli sebe — *miljé*. Če bi bili socialisti, bi bili morali reči, da je vpliv vnanjih, zlasti gospodarskih razmer na človeka večji, nego nasprotno.

Toda če jim odrekam naslov socialistov, nikakor nočem tajiti, da so njihovi nauki mogočno vplivali na poznejši razvitik socializma. In če trdim, da francoska revolucija ni bila socialistična, moram takoj dostaviti in povdarjati, da je prav ta revolucija vstvarila *pravnofilozofske in ekonomske predpogoje* modernemu socializmu!

In da ni bilo utopistov, da ni bilo revolucij in prevratov — nikdar bi se ne bile gospodarske in socialne razmere toliko izgódile, da bi bil mogoč nastop znanstvenega socializma; nikdar bi ne bil mogel nastopiti že imenovani največji socialistični teoretik *Karl Marx*! In socializem sam in socialno gibanje bi bila dandanes še v povojih.

Velika francoska revolucija nam je ugotovila pred vsem *formalno enakost pred zakonom*; dala nam je *svobodo selitve* iz kraja v kraj in nam zagotovila *svobodo obrtovanja*.

S tem so bili temelji položeni, da se je mogla razviti na njih neomejeno *svobodna gospodarska konkurenca*.

V gospodarskem življenju, zasnovanem na podlagi svobodnega tekmovanja, je zmagoval oni, ki je bil gospodarski močnejši; bore malo je pomagalo v tem boju — in boj je bilo to življenje! — če si se skliceval na svojo formalno pravno enakost z onim, ki je bil gospodarski krepkejši!

Vsled tega je bilo pa le naravno, da se je porodila tudi želja: če smo si pred zakonom enaki, bodimo si še v gmotnem oziru. Vsak imej za dva komolca prostora pri pogrjnjeni mizi.

Beati possidentes — tisti, ki so bili materialno dobro podprti — pa se niso marali umikati; nasprotno, — odrivali so novodošlece in izkušali sebi zavarovati čim več prostora. Beati possidentes so bili tisti, ki so si pridobili gospodarsko moč, ker so bili lastniki proizvodjalnih sredstev. Beati possidentes so zavoljo tega vladali v gospodarskem življenju; oni so odločevali o življenju in smrti tistega, ki je imel zgolj svoje roke, da se je z njimi boril za obstanek. In te srečne posestnike je prešinjala ena sama želja: da čimbolj izpopolnijo proizvodjalna sredstva, t. j. gospodarsko tehniko, in s tem pomnožijo svoj dobiček. Kolikor mogoče nizki stroški za produkcijo in kolikor mogoče visoki dobički!

To je bil prvi in najvišji princip, ki se je po njem ravnala — *buržoazija*. In gospodarski sistem, v katerem se ta želja izpolnjuje vedno bolj in bolj, je *kapitalistični* gospodarski sistem.

Buržoazija — večinoma podjetniki — pa ni bila edini činitelj v kapitalističnem proizvodnjem dober. Za proizvodnjo je bilo treba tudi sloja, ki je razpolagal v ekzistenčnem boju z golimi rokami — *proletarijata*. Treba je bilo dalje, da se ta dva sloja — buržoazija in proletarijat — snideta in skleneta formalno svobodno pogodbo, da se omogoči produkcija po kapitalističnem gospodarskem načinu.

A kakor rečeno — ta formalna svoboda je teknila dobro le buržoazijcu, ker je imel dejanski vso moč v rokah in je položaj lahko do dna izkoristil sebi v prid; proletarcu je pa kmalu presedala. Kako tudi ne bi?! Podjetnik, kapitalist je sklenil pogodbo z njim, s proletarcem samim, plačal je le njegovo delo; a da se je to delo dovršilo, je morala delati vsa proletarčeva rodbina. Plačan en sam, delajo vsi. Podjetnik je plačal bore malo za težavno delo v podzemskih jamah in rudokopih, po nezdravih delavnicah, šumnih tovarnah s prahom in vročino — sam pa je grabil ogromne dobičke, zaradi katerih si ni ožulil roke in belil glave. Podjetnik je prenehal s produkcijo, če mu ni kazal dovolj visok dobiček — tisoči delavcev pa so ostali na cesti in se borili z vsemi težavami svoje nestalne ekzistence. (Prim. *Engels*, Lage der arbeitenden Klasse in England; *Herkner*, Die Arbeiterfrage; *Bráf*, Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse.)

Proletarec vidi svoj položaj in položaj podjetnikov. Primerja oba. Prevelik *kontrast* se mu pokaže, ki mu bije dan za dnevom huje v oči, ker se dan za dnevom ponavlja in ker je vedno večji. V proletarcu se porodi *zavist*. Ta se stopnjuje v *sovrašstvo*. Porodi se mu pa tudi *spoznanje*, zakaj da je v sedanji družbi njegovo trpljenje takšno: ves družabni ustroj je treba preosnovati, da se izboljša njegov položaj. Svet je treba takorekoč vreči iz tečajev . . . Sam samcat tega ne more storiti in doseči — rodi se mu zavest *skupnosti* s sotrpini, poišče jih, združuje se z njimi, *organizuje* se, skupno se bori z njimi proti skupnemu sovražniku, za isti cilj: za gospodarskega življenja preosnovo v socialističnem smislu. Tako delavec ustvari celo skupino, ki jo vežejo enaki gospodarski interesi, sličen svetovni nazor; tako nastane *proletarski sloj*.

(Konec prihodnjič.)

Rimski božji mrak.¹

Karel baron Lewetzow.

Obelisk pred veledelom Michel Angela v Rimu, ki je gledal, kako je že mnogo dinastij prišlo in odšlo, kako so prestoli vstajali in padali, narodi se dvigali in izginjali, ki je videl v skrivnostnih hramih v Memfis, kako je vladala „za večnost utrjena moč“ egiptovskih papežev nad afrikanskim svetom in kako je po stoletjih zopet umrla; ta obelisk je bil o pravem času v svoji kamneni, trajni, neginjeni solnčni lepoti presajen v Evropo, da postane zopet nema priča nove agonije.² Agonije rimskega papeža.

Kajti v naših dnevih se odigrava tam, v Vatikanu, v Angelskem dvoru, velik, svetovnozgodovinski igrokaz, ki mora s težo svoje veličajne sile pretresti vsakogar, kdor zna gledati zgodovinske dogodke žive pred seboj kakor gledališko igro; gledališko igro, ki je oder svet in resnično življenje, godba pa bučanje večnega morja, zvonki hod letnih časov, petje kipeče ljudske krvi in letečega časa.

Nam je dano, da gledamo igrokaz: Pred našimi očmi umira Rim.

Francoski spor, iz njega izvirajoča ločitev cerkve in države v „najbolj krščanski“ deželi, očitni odpad „najstarejše hčere cerkve“, označuje v stoletnem trpljenju, ki je začelo z zmago lutrovstva v germanskih in anglosaških deželah, prvo očitno, nepreporno trganje agonije. Kako dolgo potraja smrtni boj? Bilo bi pač težko rešiti to vprašanje bodisi le približno. A čemu sploh? — Značilno drgetanje je tukaj, bolnik tipa po odeji. Ako se more konstatirati to, se lahko izreče diagnozo:³ — vse agonije končujejo enako.

Ali pogled na to agonijo je menda zanimiv.

Ne maramo se tukaj pobližje dotikati „svetovnega gospostva“. Dedščina sv. Petra je imela pravzaprav vedno samo simboličen⁴ pomen; ali obsega velikost pokrajine, ali pa samo vatikanske vrtove, je torej pravzaprav vseeno: Papeži že davno niso bili več gospodarji Italije, ko so bili še gospodarji sveta. Kar pa se tiče „duševne moči“, je ta danes še bolj avtokratična⁵ kakor prej; in kaj pomeni končno „duševna moč“ spričo smrtne obsodbe naše v veri mlačne, v dogmah⁶ lene, svobodoumne dobe prirodoslovnih ved, ki je vkljub Vatikanu postavila Giordanu Brunu spomenik pred okni njegovih inkvizitorjev! Ali moralna nadvlada, čudni izjemni položaj papežev poleg narodov, nad narodi in knezi, papežev, ki je vse poslušalo in slušalo njih besedo, dasiravno ali morda ravno

¹ „Der Weg“, revija društva „Nationale Autonomie“, Dunaj IX./3, Garelligasse 3. Prvi letnik, 9. zvezek.

² Agonija: umiranje.

³ Diagnoza: izpoznanje; v zdravništvu izpoznanje, določitev bolezni.

⁴ Simbol: znamenje; simbolično: kar pomeni nekaj.

⁵ Avtokracija: samovlada.

⁶ Dogma: v katoliškem zmislu „verska resnica“.

ker niso bili nič, papežev, ki so imeli svojo za blagoslovljenje maziljeno roko v vseh državnih vladah, ki se jih je po tihem dogovoru priznavalo za velesilo brez armade in mornarice in topov, ki so imeli tem večjo prevago v svetovnem ravnotežju, čim bolj so delovali „izključujé vsako surovo silo“ in so imeli zahvaliti svoj položaj samo ideji, kakor pač zapoveduje lepa neoborožena gospa v krogu vitezev z železnimi oklopi —: ta moč, ta prava moč Rima pada sedaj in umira. Doba ženske emancipacije¹ pač ni ugodna viteški galanteriji,² in od vedno galantnih Francozov dobi ostarela lepotica prvi robati udarec.

Čudovita, samo na površju tičečemu pogledu skoraj mistično³ se dozdevajoča je prikazen v svetovni zgodovini, da porajajo velike ideje, ki vladajo dolgo časa nad svetom, semtertja, zlasti pa v času umiranja postave, da vstvarjajo ljudi, ki so komaj še videti kakor ljudje, temveč samo še včlovečeni izraz tiste ideje; pravi predstavitelji v zmislu besede „et verbum caro factum est“.⁴ Taka prikazen je bil n. pr. cesar Julian, ki so ga imenovali apostata,⁵ misleči, da ga pogrdijo s tem. Tudi Maksimilijan II. je bil morda tak predstavitelj in Karel XII. švedski — a zadnji trije papeži so pozornost vzbujajoči predstavitelji treh dob v agoniji ideje, ki jo vtelesujejo.

Pij IX. kot prvi posebej v agoniji stopnjo znanega „zadnjega zaplapolanja“ moči. Obenem je on vtelesenje dogmatične ideje v cerkvi. Sicer pa jako zanimiva in veleproblematična⁶ prikazen, ki poda poznejšim zgodovinarjem in psihologom⁷ po izvršitvi zadnje rimske oporoke še marsikako težavno nalogo, prikazen, ki se zdi včasi prav satanistična.

Pija IX. so imeli takrat, ko se mu je bila ponudila tiara,⁸ za svobodomisleca. Izvolili so ga pravzaprav, po tihem upajoči, da premosti nasprotja in da vstvari modus vivendi⁹ s stoletjem, s svobodno mislečim, na prirodoslovni podlagi filozofujočim svetom. Posegalo se je in posega se še dalje, pa se trdi, da je bil prostozidar. Jezuitje, ki poznajo takorekoč vse, kar se godi za kulisami papeštva, taje to — vsaj v zaupnejših pogovorih z zanesljivimi gojenci in prijatelji — le mlačno. Eno je gotovo: Na dan kronanja postane Pio nono¹⁰ predstavitelj. In naredi zadnji korak, ki preostaja še na poti navzgor, kakor so ga storili tudi

¹ Emancipacija: Osvoboditev, osamosvojitvev.

² Galanterija: Uljudnost, udvorljivost.

³ Mistično: skrivnostno.

⁴ In beseda je meso postala.

⁵ Apostat: odpadnik.

⁶ Problematičen: nejasen, dvomen.

⁷ Psiholog: dušeslovec.

⁸ Tiara: trojna krona.

⁹ Modus vivendi: način življenja; način, ki omogoči čim bolj mirno življenje, kjer so nasprotja.

¹⁰ Pij deveti.

rimski imperatorji,¹ katerih nasledniki hočejo biti Pontifices Maximi,² korak, ki naredi iz papeštva božanstvo: On ustanovi dogmo o papeževi nezmotljivosti.

To je obenem zmaga popolnega absolutizma v nekdanji demokratično organizirani cerkvi, potlačenje koncilov in škofov, med katerimi naj bi bil papež kvečjemu primus inter pares.³ Postal je absolutni vladar, cesar morale, nezmotljiv vkljub koncilom, ki so le še prazna pena, nezmotljiv tudi sam zase, kadar govori „ex cathedra“, kot cerkveni učitelj. Servus servorum Dei, služabnik služabnikov božjih, je sam postal Bog: Usta, ki govori z njimi tretja božja oseba, sv. Duh.

Samo v svoji globočini neverujoči papež je mogel izsiliti tako dogmo. Kajti samo blazen je mogel res verjeti v svojo lastno nezmotljivost; Pij IX. pa je bil vse prej kakor blazen. Veren papež bi bil tuleč in škripajoč z zobmi pobegnili izpred strahovite izkušnje, zapeljujoče ga na greh, ki ga ni storil še noben človek, ki ga ni mogel storiti nihče: Na greh Luciferjev. Ali Pij IX. ni bil veren in zato je lahko s hladnim posmehom izvedel iz dosedanjega razvoja rimske cerkve zadnjo konsekvenco⁴ in je lahko uresničil največjo strahovitost. Bilo je kakor čin, ki ga je treba storiti, ker je logičen⁵ in ki je vendar videti tako grozovit, da ga samo umirajoči lahko izvrši, prav da je storjen; kakor izvrši Hamlet svoje delo po dolgih dvomih hitro v smrtnem trgaju, ker je to delo narobe-zmislil njegovega življenja in mistični namen njegove smrti.

Tu leži še en problem, ki ga hočem samo mimogrede omeniti, ne da bi se poglobljeval vanj, ker bi to vodilo predaleč.

Iz kakšnih lastnih osebnih psiholoških vzrokov je pač ravnal Pij IX.? — Iz marljivosti svetega prepričanja gotovo ne. Tiara je dosti široka in ne stiska možganov svobodomislega v drugo obliko. Ali je bilo iz zavednosti stila?⁶ Vseled misli, da je ta korak logična potreba? Ali je bilo zaradi ideje, da se mora izreči to nadčloveško zahtevo popolne odpovedi od individualnega⁷ razuma, da se reši cerkvi in papeštvu, ki ga on zastopa, dogmatizem, da se ga izgradi in dokonča? Ali pa — komaj se človek drzne misliti to misel do konca, tako neizmerno zanimiva bi bila ta satanistična poteza! — ali pa je dal ta papež, ta svobodomislec ali satanist na papeževem prestolu vedoma in dobro prevdarjeno cerkvi in papizmu smrtni udarec! — od zadaj, da ga ne bi spravili pravočasno s poti, kakor marsikaterega izmed njegovih predhodnikov; pod zvijačno izbrano krinko oboževanja temeljnega načela, pred katerim so se morali umakniti vedno budni samostanski redovi, kongregacije, jezuitje, dominikanci itd. z zvezanimi

¹ Imperator: cesar.

² Pontifex maximus: najvišji duhovnik (tukaj papež).

³ Primus inter pares: Prvi med enakimi.

⁴ Konsekvence: posledica.

⁵ Logično: umno. Logika: umoslovje, torej logično, kar je prav po strogem umoslovju.

⁶ Stil: slog.

⁷ Individualno: kar je lastno posamezniku.

Pragi ter po vseh drugih mestih. Slovensko delavstvo je bilo ta dan dostojno zastopano. V Ljubljani je n. pr. počivalo vse delo in se je udeležilo manifestacijskega shoda na tisoče ljudi. Istotako je bilo v ostalih industrijskih krajih na Slovenskem. Ta agitacija za volilno preosnovo je in bo še veliko pripomogla socializmu do večjega in hitrejšega napredka pri nas.

En dan pozneje kakor avstrijski se je zbral kongres združene francoske socialistične stranke. Med tem ko se je na Dunaju govorilo o volilni preosnovi, je bila volilna taktika glavni predmet francoskim socialistom. Bila je to nevarna točka za temperamentne Francoze, ki se jih je zbralo na tem kongresu 296, in sicer v Chalonu. Na zboru so bili hudi boji prav radi različnih mnenj o volilni taktiki. Kakor pri nas, tako so tudi Francozi izrekli najprej svoje simpatije ruski revoluciji. Potem se je pričela glavna razprava. Prevladala sta dva principa. Cachin, ki ga je podpiral tudi Guesde, je zahteval, da se postavijo socialistični kandidati v vseh volilnih okrožjih. Nasprotno pa sta zahtevala Vaillant in Révelin, naj bo boj povsod tam, kjer je to mogoče. Generalna debata je trajala ves dan. Naposled so se vsi predlogi odkazali posebnemu odboru. Kongres je med tem sprejel predlog, pozvati vse socialistične stranke sveta, naj pazijo, da kaka tuja vlada z oboroženo silo ne zaduši revolucije na Ruskem. Nadalje je kongres sklenil podpirati akcijo strokovne organizacije za dosedo osemurnega delavca. Šele četrty dan je predložila komisija za volilno taktiko svoja poročila. Predlagala je: Pri prvi volitvi se imajo nastaviti v vseh okrožjih socialistični kandidati. Samo tam, kjer manjka sredstev in agitatoričnih moči, je udeležbo opustiti kot neoportuno. Za vse okraje se izda le en sam volilni manifest. Ta resolucija se je sprejela.

Tudi španski socialisti so zborovali, in sicer v Madridu. Stranka ima dobre organizacije v 150 krajih, med katerimi je 33 glavnih provincijalnih mest. 50 društev je izključno poljedelsko-delavskih. Ravno med temi se socialistična zmisel širi najbolj. Stranka ima 50 mandatov v občinskih upravah, dočim ni mogla pri zadnjih volitvah v parlament dobiti nobenega mandata. Tega je kriv krivični vo-

lilni red. Stranka upa, da dobi prav kmalu tudi svoj dnevnik.

Med avstrijsko strokovno komisijo na Dunaju in med strokovno komisijo v Pragi je prišlo do opasnega spora. 24. junija 1905. je bila v Amsterdamu konferenca tajnikov strokovnih komisij raznih dežel. K tej je prišel kot zastopnik češke strokovne komisije v Pragi sodrug Nemeč. Nemca pa konferenca kot delegata ni hotela pripoznati, ker ima baje pravico k takim zborovanjem le zastopnik dunajske strokovne komisije. Ta sklep amsterdamske konference pa je rodil umevne polemike med češkimi sodrugi in dunajsko strokovno komisijo. Dunajska strokovna komisija se je sploh odločno izrekla proti češkim zahtevam, ki so razložene v t. zv. programu praške strokovne komisije. Ta program zahteva narodne strokovne zveze po vzgledu politične organizacije. V tej stvari sklicana konferenca za dan 15. oktobra je ostala brezuspešna. Vsled tega je bil 8. decembra sklican na Dunaj izredni strokovni kongres. Pristaši dunajske strokovne komisije so pobijali praški program kot neizvedljiv, ker je strokovna organizacija po narodnostih ne le neizvedljiva, temuč tudi naravnost škodljiva. Največji argument je pač ta, da bi bili poslej delavci v raznih delavnicah narodno razdvojeni, kar bi jim le škodovalo. Nasprotno očitajo Čehi dunajski strokovni komisiji germanizatorične tendence. Seveda so ta trenotek porabili meščanski časopisi in pisarili o nekakem „narodnostnem boju“ med socialno demokracijo. Umevno je, da tu ne gre za narodnostni boj v buržoazijskem zmislu, temuč za to, ali avtonomne organizacije ne bi bile istotako krepke in enotne kakor centralizirane. Ves razvoj v Avstriji teži po osamosvoji posameznih narodnih skupin. Pšica je naperjena proti centralizaciji vobče. Temu razvoju se bo moral umakniti prej ali slej tudi sedanji strogo centralistični sistem strokovnih organizacij. Ne gre za to, deliti delavce po delavnicah v narodnostne skupine, temveč za to, da se prizna tudi nenemškemu narodu pravico do zastopstva interesov svojih pooblaščenecv. Zato je naše mnenje, da se izvede strokovna organizacija po načelih narodne avtonomije, ki pride prej ali slej do veljave. Argument, da se hoče

delavstvo potom narodnosti razdvojiti, ni zadosten. Zakaj pa politično ni avstrijsko delavstvo razdvojeno? Naše simpatije so, v kolikor ni pretiranosti, na strani čeških sodrugov.

Tisk.

Sedaj, ko je na *Ruskem* vsaj nekoliko več svobode, kakor je bilo pod absolutizmom, delajo ruski delavci na to, da si ustanove svoje liste. Sedaj izhajata v Rusiji že dva socialistična dnevnika, in sicer eden v Petersburgu, drugi v Moskvi. Oba dnevnika imata že na tisoče naročnikov in zgodilo se je, da so ljudje posamezne številke že prav drago plačevali, ker je nenadoma pošel ves natisk. Pri socialnodemokratičnem dnevniku v Petersburgu „Naše življenje“ deluje kot sourednik tudi Maksim Gorki, svetovnoznani pisatelj ruski. O njem se poroča, da se sam bavi z agitacijo in da žrtvuje skoraj vse svoje bogate dohodke, ki jih ima od literature, propagandi za socialistične ideje.

Moravski socialisti so dobili svoj dnevnik „Rovnost“ v Brnu. Tako imamo v Avstriji že 3 češke, 3 nemške, 1 poljski in 1 italijanski socialnodemokratični dnevnik.

Draginja in občine. Znano je, da je draginja raznih življenjskih potrebščin nastala vsled tega, ker varuje državna politika interese *agrarcev*, t. j. veleposestnikov in drugih bogatih ljudi. Pripomniti se mora že naprej, da visoke colnine nikakor ne koristijo malemu kmetu — kakor to trdi poslanec Povše — temuč zgolj le poljedelskim kapitalistom. Naša država je bila vedno ena prvih, ki je „varovala“ koristi poljedelstva. Kako, to je seveda drugo in zelo kočljivo vprašanje. Naravno je, da je vsled umetno preprečenega uvoza iz drugih držav posebno po večjih občinah nastala silna draginja, ki jo občutimo prav po-

sebno i pri nas. Draži se ne le mleko, moka in dr., temuč tudi *meso*.

V sedanji krizi ima občina velike naloge. Njena dolžnost je skrbeti za kolikor možno ugodne cene raznih življenjskih potrebščin. Na Nemškem si v tem oziru — posebno kar se tiče mesa — pomagajo občine različno. Pri nas se seveda na kaj takega še ne misli. Jako umesten je predlog revije „Kommunale Praxis“, ki pravi, naj si občine pomagajo glede mesa s tem, da same rede prešiče, v lastni režiji, vsled česar se cene mesa znatno znižajo. Pri nas seveda kaj podobnega še ni pričakovati. Glavno radi tega, ker gospodujejo v občinah ljudje, ki žive od posredovalne trgovine in umetno povišanih cen najpotrebnejših živil. — Pa še drugo sredstvo je, ki ga je priporočati občinam, da varujejo svoje občinarje pred samovoljnostjo agrarcev in mesarjev. To sredstvo je priporočljivo posebno radi tega, ker je lahko izvedljivo. Občine naj preskrbe — seveda v lastni režiji — prodajo morskih rib; ta import bi bil posebno za naše dežele vsega uvaževanja vreden. S tem bi se sicer zmanjšal konsum mesa, a posebno revnejšemu prebivalstvu bi se napravila s tem velika usluga. Ta predlog naj bi naše večje občine upoštevale.

Klerikalizem. Klerikalci so izdali za delavce nov strokovni list, katerega naloga je, pospeševati klerikalizem in neznačajnost med slovenskim industrijalnim delavstvom. Menda ni treba znova povdarjati, da so besede o neodvisni in nadstrankarski strokovni organizaciji slovenskega delavstva ne le prazne, temuč tudi hinavščine polne. To je le agitacija s katero se hoče razdvojiti strokovno organizirano delavstvo. Delavska strokovna organizacija brez zavedne *razredne* tendence je nesmisel. In klerikalci menda vendar ne priznavajo potrebe *razrednega boja*?

Književnost.

Iz naroda za narod. Prvi shod nar.-rad. dijaštva od 5. do 8. kimovca 1905. v Trstu. V Ljubljani 1905. Izdala „Prosveta“. Založila „Omladina“. — Odkar imamo slovensko dijaštvo, da v večjem številu pohaja visoke šole, je v mnogoterem oziru ono dajalo impuls našemu „narodnemu“ življenju. Pomislimo le na l. 1848., na dobo Glasnika, Zvona . . . Ne trdim, da so dajali inicijativo; dijaštvo je navadno le še pognalo stvar, idejo, katera je bila že sprožena in se je že začela uveljavljati. Iz dijaštva samega pomenljivejših novot ni bilo. Sijajen dokaz temu je n. pr. postanek Danice in klerikalnih dijaških društev sploh. Ta bi sama iz sebe ne bila še tako kmalu nastala, če bi ne bile potrebne ideje izražene na prvem katoliškem shodu l. 1892. in če bi ne bilo Mahničič in Missie. Drugi dokaz je iz najnovejše dobe: narodno-radikalno gibanje med dijaštvom, preustrojitve Slovenije. Res je, da je že dolgo vrelo in da so se gnali visoki valovi — — toda če ne bi v domovini bili našli tal in opore, odkoder so dobili inicijativo za to novo strujo, se tudi zunaj na visokih šolah ne bi bili še uveljavili tako brzo. In slično bo z bodočo novo strujo med dijaštvom, katera se porodi morda že v kratkih letih. Iz doma prvi povod; v velikih mestih se življenje hitreje vrši in razvija nego v Slovenski, in ta hitrejši razvitek bo dal močan impulz — — nova struja! — Tako nepričakovano nova tedaj tudi narodno-radikalna struja ni. Kdor opazuje t. zv. javno življenje tudi med dijaštvom in ima smisel zanje, ve, da je morala ta struja priti. Prizna tudi, da je v struji nekaj relativno novega in dobrega. Če se to realizuje, napredovala bo celota. Vendar pa bo morala bodoča nova struja biti globlje zasnovana nego je narodno-radikalna. Da je ta dokaj površna, vidim iz tega, da se je že sedaj dala zapeljati na polje vsakdanje politike. Naglaša sicer, da ji je politika znanstvo, delo, za katero je treba intenzivne priprave; v isti sapi pa hvali in odobrava politiko celjske Domovine in tržaške Edinosti, notorično najplitvejših naših žurnalov! Res je, — če prevzameš vodstvo politike teh dveh žurnalov, ti ni treba biti kdovekaj pripravljen; toda za narodno-radikalno strujo je le škoda, da ji impornira toliko — fraza. Celjska in tržaška politika ni nič drugega nego fraza . . . Nekaj posameznosti iz knjige in o knjigi: Na shodu se niso izrazili proti bogoslovski fakulteti na slovenskem vseučilišču. *Rostoharjevo* predavanje o poedincu in celoti, etiki, znanosti in verstvu je simpatično. Okorno je *Žerjavovo* predavanje o evoluciji, delu, samopomoči. *Ž.* ne zna še slovenski izražati svojih misli. In to predavanje naj bi bilo program struje? In merito: Zamenjava pojma *kultura* in *civilizacija*, oziroma jih napačno razlaga. (Cf. *H. S. Chamberlain*, *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*, str. 62, 63, 72, 731, 744 itd.) O načelih realizma, ki vsled stalnega kritikovanja ne pride baje do smotra in dela (str. 30), *Ž.* nima pojma. Čemu govori o „socialističnem“ momentu? — *Ušla-*

karjevo predavanje o narodnostnem vprašanju menda temelji v Gumpłowiczu. Slabo je. Plitev je odstavek o internacionalizmu. Tudi v slovenščini se je že bolj pametno in moderno o ti stvari pisalo! — Najsimpatičnejši je še oni del knjige, ki razmotriva gmotni položaj dijaštva. Tu je polje za dijaško praktično delovanje. Hvaležno polje. Ne obsojam, če se dijak vtika v praktično politiko, toda pametno; hvaležno pa to politikovanje ni. — Umwertung = prevrejevanje?! D.

Zofka Kveder-Jelovškova: Iskre. Ilustr. M. Rački. 1905. V lastni založbi. Praga. 2 K.

Tako slovenske knjige še nisem čital v slovenščini. Naše ljudi, slovenske ljudi sem spoznal v nji, kakor še v nobeni drugi. Slovenskih ljudi življenje in čustvovanje je v nji, Spomnil sem se iz davnih časov: tako žive, mislijo in čustvujejo ljudje iz naših krajev. Če jih opazuješ površno, od daleč, zabavljaš na naše „dobro“ ljudstvo; če jim vnikneš v dušo in do srca, najdeš bogato, krasno in polno poezijo. „Nekaj je v teh ljudeh, nekaj prikritega, tajnega, kar slutiš, ali ne poznaš.“ „Zamišljeni so in temni pri delu, še bolj zamišljeni so v cerkvi; njih ljubezen je zamišljena in njih veselje. Ti čutiš, za vsako njih besedo se skriva kdovekaj; in za tem njih življenjem, ki ga vidiš, živi še drugo življenje v njih mislih, zagonetnejše, temnejše.“ „... ti čutiš, na očeh jim vidiš; vsi imajo to v sebi, nekaj temnega, neznanega, velikega; česa se moraš bati, kaj spoštovati — sam ne veš.“ „Mislil bi: ničesar ne čutijo, vseeno jim je to ali ono, ne brigajo se za nič. Skoro ne govore z dekletom, katero imajo radi; ali če se nasmehne drugemu, razlije se ljubezen kakor goreča lava iz njih srca...“ „Pro-roki vstajajo med njimi, oznanjajo pokoro, razkladajo božje postave s čudnimi, zmedenimi besedami.“ „Če bi prišel mož v te kraje, mož silnega glasu in velikih, gorečih oči, in če bi jih z močnimi besedami zval s seboj, šli bi z njim kamorkoli. Mohamed ali Križarji, nemški Luter ali hrvaški Gubec, vsi bi našli tukaj pristašev.“ — Navadno življenje, vsakdanje in dolgočasno ga vidimo mi — nam je puščava, disonanca; Zofki pa zveni iz vsega pesem, harmonija, poezija. In ona ima prav! „V sladkih ritmihih pojejo nekateri, drugi v slikah, ki jih občudujejo stoletja, in še drugi v kipih, katedralah in templjih, veličastnih za vsacega, kdor jih ugleda. On pa je polagal semena v zemljo, sivel je, ko so se širile slabe mladike v košata drevesa, star je bil že in upognjen, ko je zapelo okrog njega v skladju dovršene lepote... Pesnik je bil, blagoslovljena in bogata duša.“ Tako Zofka nazira na življenje, iz katerega je izšla. Takšna je objektivna stran knjige. In če hočeš spoznati, kakšna je Zofka sama — čitaj knjigo: tako neposredno se Z. daje edino le še v Misteriju žene. D.

Muzeum, časopis poljskih profesorjev, je priobčil v 10. številki lanskega leta informativni članek o slovenskih srednjih šolah. Pisatelj Jan Magiera odkriva naše šolske rane, da nimamo niti ene slovenske srednje šole, razen komunalne realke v Idriji, ki je pa samo v nižjih razredih slovenska, v višjem — letos petem — razredu je učni jezik že nemški. Po številu srednješolskih učencev

(1905. leta 3300) bi mogli imeti šest gimnazij in dve realki. Statistični pregled nam kaže razmerje slovenskih dijakov in profesorjev nasproti nemškim in laškimi. Nasvetuje se, naj bi Slovenci bolj pohajali realke nego gimnazije; izmed 3300 dijakov je bilo 1905. leta realcev samo 640. Mogoče je pridobiti slovenske srednje šole, ako se izpolni dvoje pogojev: slovenski profesorji imajo nalogo, da napišejo potrebne šolske knjige, drugič pa se morajo izpremeniti sedanje naše politične razmere na Kranjskem.

Dr. L.

Emanuel Chalupny, Uvod do sociologie. V Pragi 1903. v dveh zvezkih.

To je zanimivo znanstveno delo, ki skuša spraviti v soglasje teorijo in prakso. Izhodišče, od katerega izhaja, mu je dal Masaryk. Zmisla življenja ne išče v golih knjigah, ampak v življenju samem. Ni to družega nego aplikacija Masarykove realistične metode nasproti historični: preteklost si razlagati s sedanostjo, katera metoda ni dalje zopet nič družega nego aplikacija logičnega načela, da si manj znane reči razlagamo z bolj znanimi. Ako že ne moremo strokovno obsegati vseh družbenih ved, je vendar mogoče živeti polno družbeno življenje, pravi Chalupny, in nadaljuje: Lahko gospodarim, ne da bi moral biti pri tem strokovnjak v politični ekonomiji, lahko npravno živim, ne da bi potreboval pri tem strokovnega znanja etike, lahko uživam vse politične pravice, ne da bi bil strokovnjak v državoznanstvu, lahko izborni govorim in vendar mi ni treba biti strokovnjak v jezikoslovju. Tudi v sociologiji ali v nauku o družbi ni teorije brez prakse in na temelju te metode preiskuje Chalupny bistvo in medsebojno razmerje socialnih sil, ki sestavljajo družbeno življenje. Njegova sociologija obsega sledeče sestavine: Anthropologijo, gospodarstvo, pravo, politiko, vzgojo, govor, umetnost, teorijo (veda, modroslovje), verstvo in npravnost. Pisatelj kaže zelo bogato znanje svetovne literature iz vseh panog, ki jih obdeluje, pri tem kritičnost in bistrosodnost, ki vzbuja v čitatelju vedno nova vprašanja. Vse pa se ozira na češke razmere, kar je tudi namen knjige; zato jo more čitati (zlasti drugi zvezek) s pravim užitkom in pridom oni, ki mu je češko življenje vsaj nekoliko znano.

Dr. L.

Pojasnilo.

Vsled izprememb v administraciji se je prva številka zakasnila, za kar prosimo cenjene naročnike oproščenja. List bo odslej izhajal 15. vsakega meseca.

Upravništvo.

Socialna revija „Naši zapiski“

so postali tako važen mesečnik, da bi ga ne smelo nedostajati v nobeni čitalnici, pa tudi posamezniki, ki se zanimajo za moderno socialno stremljenje, bi jo morali brati. Naročnina nanj za celo leto 3 K.

Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Mlinar. — Natisnil J. Pavliček v Kočevju.